

บทสรุปผู้บริหาร

องค์กรการเงินระดับฐานรากหมายถึง องค์กรที่ดำเนินกิจกรรมทางการเงินที่เน้นการให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนที่อยู่ในชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อม/ประเพณีและความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น ดำเนินธุรกรรมหลักได้แก่ การรับฝากเงิน การให้สินเชื่อ และการจัดสวัสดิการชุมชน แนวทางหนึ่งที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรการเงินฐานรากซึ่งมีหลายกลุ่มหลายระดับของการพัฒนา คือ การสร้างเครื่องมือสำหรับกลุ่มน้ำไปใช้ในการประเมินและเรียนรู้ดูอ่อนุดแข็งของตนเอง โดยเครื่องมือนั้นต้องสะท้อนทั้งมิติความมั่นคงทางการเงินและมิติทางสังคม สามารถเป็นเครื่องมือช่วยยกระดับขีดความสามารถของกลุ่มในการจัดการสังคมเศรษฐกิจชุมชน

วัตถุประสงค์โครงการเพื่อหาแนวทางการจัดทำเครื่องมือประเมินตนเองของกลุ่มองค์กรการเงินฐานราก มีการสำรวจเครื่องมือที่องค์กรการเงินชุมชนทั้งในประเทศและต่างประเทศใช้ในการประเมินผลสัมฤทธิ์ในการทำงาน เพื่อประเมินความสนใจของสมาชิกและกลุ่มองค์กรการเงิน ในการมีส่วนร่วมเพื่อจัดทำเครื่องมือประเมินตนเองอย่างเป็นระบบ หาแนวทางการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยส่วนกลางผู้ประสานงานในพื้นที่ และชุมชนในการพัฒนาเครื่องมือประเมินตนเองสำหรับกลุ่ม และเพื่อสำรวจสภาพการดำเนินอยู่ขององค์กรการเงินหลากหลายรูปแบบในพื้นที่ตัวอย่าง ในการดำเนินโครงการจริง นักวิจัยได้ทดลองสร้างตัวชี้วัดและเครื่องมือที่เป็น double bottom line matrix โดยอาศัยตัวชี้วัดในมิติการเงินผนวกกับมิติทางสังคมคือการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิก

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า ไมโครไฟแนนซ์ในต่างประเทศมีการสร้างตัวชี้วัดทางสังคมที่น่าสนใจหลายชุด หลายตัวและเป็นแนวทางที่อาจจะนำมาปรับใช้กับประเทศไทยได้ แม้ว่า ตัวชี้วัดของไทยจะเป็นต้องสร้างบนฐานทางเศรษฐกิจสังคมของเราเอง ส่วนกรณีประเทศไทย มีการสร้างตัวชี้วัดในระดับชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วม แต่มักเน้นประเด็นชุมชนเข้มแข็งในภาพองค์รวมมากกว่าการมีตัวชี้วัดที่ชี้การบรรลุเป้าหมายของกิจกรรมของชุมชน ไทยมีตัวชี้วัดของหน่วยราชการที่ทำงานพัฒนาในระดับชุมชน เช่น ของสำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง กลุ่momทรัพย์เพื่อการผลิตของกรมการพัฒนาชุมชน เพื่อประเมินศักยภาพของกลุ่มต่างๆ แต่ตัวชี้วัดมักมีลักษณะบันลั่งล่างมากกว่าที่จะเป็นเครื่องมือที่องค์กรการเงินฐานรากจะใช้เพื่อพัฒนาตนเอง

ในส่วนการศึกษาภาคสนาม พื้นที่ศึกษาของโครงการคือจังหวัดชัยนาทและจังหวัดศรีธรรมราช ได้มีการสัมภาษณ์กรรมการกลุ่ม สมาชิก ผู้ไม่เป็นสมาชิกองค์กรการเงินฐานรากได้ฯ และจัดเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการกับกรรมการกลุ่มต่างๆ ในจังหวัดเพื่อทดลองสร้างตัวชี้วัด กลุ่มที่ศึกษาหรือเข้าร่วมเวทีประกอบด้วย กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่momทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มสังคมสมทรัพย์ และกลุ่มสังคมรายจ่ายวันละบาท

องค์กรการเงินในระดับหมู่บ้าน ในพื้นที่ศึกษาจะมี sama ชิกประมาณ 80-150 คน ในกรณีชุมชนชั้นบท และ 200-300 คน ในกรณีชุมชนเมือง คิดเป็นประมาณร้อยละ 60-70 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้าน (สัดส่วนไม่ต่างกันมากนักระหว่างชั้นบทและเมือง) กองทุนหมู่บ้านจะมีอัตราดอกเบี้ยต่ำที่สุด ร้อยละ 0.5 ต่อเดือนหรือ ร้อยละ 6 ต่อปี กลุ่มองค์กรการเงินชุมชนที่เกิดโดยธรรมชาติ เช่น กลุ่มสังคมชุมชน ทรัพย์ฯ จะมีอัตราดอกเบี้ยร้อยดับกลางๆ หรือต่ำกว่าไปทางสูง เช่น ร้อยละ 3 ต่อเดือน หรือร้อยละ 36 ต่อปี ถือว่าเป็นอัตราดอกเบี้ยที่สูงที่สุดที่พบในกลุ่มองค์กรการเงินชุมชน แต่ก็ไม่สูงเหมือนนายทุนเงินกู้คอกเบี้ยร้อยละ 100-300

กลุ่มองค์กรการเงินที่คิดดอกเบี้ยต่างกัน หรือมีวันเปิดให้บริการต่างกันก็สามารถทำให้แต่ละกลุ่มนี้ “อำนาจตลาด” ในตัวเอง ได้ กลุ่มองค์กรการเงินชุมชนหลายกลุ่มไม่ได้ใช้ “อำนาจตลาด” นี้มาแสวงหากำไร แต่นำมาสร้างเงื่อนไขให้สมาชิกปฏิบัติตามกฎติดสัมคม กฎกาชุมชน กลุ่มตั้งดอกเบี้ยสูง เพราะจะมีผลกำไร จัดเป็นเงินปันผลและสวัสดิการคืนสู่สมาชิก แต่การที่คอกเบี้ยค่อนข้างสูงกลับเป็นการกีดกันคนจน ไม่ให้เข้าถึงสินเชื่อแหล่งนี้ได้หรือเป็นภาระของผู้กู้ที่เป็นคนจน บางคนจึงไม่เข้ามาเป็นสมาชิกตั้งแต่ต้น พนว่าถ้าอัตราดอกเบี้ยเพิ่มขึ้น 10% จะมีผู้กู้จากกลุ่มน้อยลง 8-9%

กลุ่มส่วนใหญ่มีเป้าหมายที่จะรักษาเงินและการมีเงินพอเพียงสำหรับจัดสวัสดิการ ปัญหาที่กลุ่มสินเชื่อต่างๆ มีความกังวลมากคือการคืนเงินกู้ แต่พบว่าทุกกลุ่มมีการบริหารจัดการที่ป้องกันหนี้เสียได้ เช่น การคำนวณกันกลุ่ม การประจำ การใช้แรงกดดันจากสมาชิกคนอื่นๆ ที่อาจถูกงับการกู้ถ้าสมาชิกคนใดคนหนึ่งไม่คืนเงิน ปัญหานี้เสียจากการไม่คืนเงินจึงไม่ค่อยเกิดขึ้นและไม่ใช่ปัญหาสำคัญ ยกเว้นในกลุ่มที่ชาวบ้านเห็นว่าเงินกองทุนไม่ใช่เงินของตัวเอง หรือในกลุ่มที่กรรมการไม่โปรดหรือบริหารการเงินผิดพลาด ปัญหาที่พึงระวังมากกว่า คือปัญหาการกู้หมุนเวียน เพราะจะลดศักยภาพทางการเงินและศักยภาพในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิก เป้าหมายการรักษาเงินของกลุ่มจึงมีต้นทุน คือ การกู้หมุนเวียนและโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของสมาชิก ชาวนาสามารถคืนเงินกู้ได้ดีกว่าผู้ประกอบอาชีพรับจ้างแต่ชาวนาที่เป็นกลุ่มสมาชิกที่มีการกู้หมุนเวียนมาก สาเหตุที่เกิดการกู้หลายเหล่งและการกู้หมุนเวียนส่วนหนึ่งเนื่องจากเงินทุนหนึ่งแหล่งจากองค์กรการเงินฐานรากไม่เพียงพอสำหรับการลงทุนเพื่อประกอบการประกอบที่สองคือ การกำหนดให้คืนเงินกู้ปีละครึ่งปี ไม่ตรงกับรอบการผลิต ทำให้เกิดภาระในการหาเงินก้อนมาคืนเงินกู้ ในอีกด้านหนึ่ง ด้วยระบบอาสาสมัคร กลุ่มไม่พร้อมหรือเป็นภาระที่จะเปิดบริการให้กับสมาชิกมากกว่านี้ในหนึ่งเดือน

กลุ่มต่างๆ จำกัดเป้าหมายการเข้าถึงคนจน และกลุ่มจำนวนไม่น้อยไม่ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการออมเท่าที่ควร บางหมู่บ้านที่มีโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กขจ.) นั้น โครงการดังกล่าวจะเป็นแหล่งสินเชื่อที่คนจนได้พึงพามากกว่ากองทุนหมู่บ้าน

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการพบว่า ตัวชี้วัดที่สำคัญในมิติทางการเงิน ได้แก่ ความสามารถในการคืนเงินกู้ ความเพียงพอของเงินกู้ ประสิทธิภาพการใช้เงิน การสืบต่อกรรมการ

ตัวชี้วัดที่สำคัญในมิติทางสังคมและคุณภาพชีวิต คือ การมีส่วนร่วมของสมาชิก ความพอเพียง ของเงินสวัสดิการ การเข้าถึงคนจน ผลตอบแทน ผลกระทบทางเงินกู้นอกระบบ ความเท่าเทียม

ผลจากการประชุมเชิงปฏิบัติการ นักวิจัยได้อังค์ประกอบสำคัญของดัชนีที่กลุ่มให้ความสำคัญ ดังกล่าวข้างต้นและได้ตัวอย่างการปฏิบัติที่ดีเพื่อป้องกันปัญหาในบางเรื่อง จากนั้นนักวิจัยจะนำตัวเลขที่ได้จากการประชุมเชิงปฏิบัติมาพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างกลุ่ม เปรียบเทียบกับเกณฑ์กลาง และอ้างอิง ภาพรวมขององค์กรการเงินฐานราก เพื่อกำหนดเกณฑ์ (bench marks) หรือค่าที่เหมาะสมสำหรับองค์กร การเงินฐานรากไทยเพื่อจะบอกระดับดี พอดี พอใช้ พึ่งระวัง หรืออันตราย แต่เนื่องจากเป็นเพียงผลเบื้องต้น จึง ยังไม่ควรนำมาตรวัดดังกล่าวไปใช้ในขณะนี้ และการทำการศึกษาตัวอย่างจำนวนมากขึ้น และศึกษาในเชิง ลึกเพื่อให้ได้มาตรฐานที่ถูกต้องมากขึ้น อย่างไรก็ต้องเครื่องมือที่ทดลองสร้าง สามารถบอกได้ว่า กลุ่มที่ ร่วมโครงการนั้นกลุ่มปล่อยสินเชื่อมากเกินไป นางกลุ่มนี้ต้นทุนการบริหารจัดการสูงเกินไปในระดับที่พึง ระวัง แต่กลุ่มจำเป็นต้องวิเคราะห์รายละเอียดเพิ่มขึ้นเพื่อหาทางสร้างสมดุลของการปล่อยสินเชื่อ หรือ หา วิธีลดต้นทุนการบริหารจัดการ ตัวชี้วัดจึงเป็นเครื่องมือการเรียนรู้ชุดหนึ่ง

นอกจากนี้หลังการประชุมเชิงปฏิบัติการ นักวิจัยได้นำบัญชีงบดุลของกลุ่มมาทดลองคำนวณตัวเลข ดัชนีชี้วัดดังกล่าวและวิเคราะห์ผล จากการศึกษาพบว่า บัญชีที่กลุ่มนี้อยู่ หากทำอย่างถูกต้อง สามารถ นำมาใช้คำนวณตัวชี้วัดมิติการเงินได้ไม่ยากและสามารถตีความที่เป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจสถานภาพ ของกลุ่มที่ยังกับกลุ่มอื่นๆ หรือเทียบผลดำเนินการของกลุ่มเอง ณ เวลาต่างๆ ทำให้เห็นแนวโน้มของปัญหา หรือทิศทางการพัฒนาของกลุ่มได้ มีข้อมูลเพื่อประเมินผลทางสังคมได้

ในการประเมินความสนใจของกลุ่มจากการจัดเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการ พ布ว่ากลุ่มประมาณร้อยละ 80 เห็นว่า การสร้างตัวชี้วัดประเมินตนเองจะเป็นประโยชน์ต่อกลุ่ม แต่มีกลุ่มเพียงร้อยละ 70 ที่มี ความเข้าใจ ตัวชี้วัดในระดับปานกลาง มีความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาเครื่องมือให้สมบูรณ์ขึ้น ครอบคลุมกลุ่มตัวอย่างมาก ขึ้น เพื่อให้เครื่องมือดังกล่าวประยุกต์ใช้ได้อย่างแท้จริง